

مقایسه رشد اجتماعی دانش‌آموزان ابتدایی پسر شهرستان کرمانشاه از نظر مکان مدارس، میزان تحصیلات و جنسیت معلمان

مصطفی نیکان

کارشناسی آموزش ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان استان کرمانشاه.

نام نویسنده مسئول:

مصطفی نیکان

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۳/۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۵/۱۴

چکیده

هدف از پژوهش حاضر بررسی نقش مکان تحصیل، جنسیت و میزان تحصیلات معلمان بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان ابتدایی پسر شهرستان کرمانشاه در سال تحصیلی ۹۸-۹۹ می‌باشد. برای انتخاب نمونه در این پژوهش از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای استفاده شد، برای این کار ابتدا به صورت تصادفی از مدارس پسرانه‌ی مناطق محروم دو مدرسه که یک مدرسه دارای معلمین زن و دیگری مرد باشد، انتخاب گردید. سپس در مناطق بهره‌مند نیز دو مدرسه که یکی دارای معلمین زن و دیگری دارای معلمان مرد باشد، انتخاب شد. این معلمان از نظر میزان تحصیلات و سابقه خدمت با یکدیگر تفاوت داشتند. برای بدست آوردن داده‌های آماری از پرسشنامه‌ی محقق ساخته الگو گرفته از پرسشنامه سنجش رشد اجتماعی دانش‌آموزان، طراحی شده توسط معلمان در وب سایت پرسشنامه وان به نشانی Questionnair.com استفاده شد. روایی پژوهش توسط صاحب نظران حوزه علوم تربیتی مورد تایید می‌باشد. پایایی این پژوهش با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۹۵، بدست آمده است که مقدار ضریب آن برابر با ۰/۹۲۹ است که همانطور که ملاحظه می‌کنید مقدار خیلی خوبی برای تایید بر پایایی سوالات پرسشنامه است.

سه فرضیه در این پژوهش بررسی گردید که در فرضیه ۱ تاثیر نداشتن مکان تحصیل بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان تایید شد و همچنین در فرضیه ۲ و ۳ این نتیجه حاصل شد که جنسیت و میزان تحصیلات معلمان بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان تاثیر بسزایی ندارد. واژگان کلیدی: رشد اجتماعی، معلمان، مناطق بهره‌مند و محروم، میزان تحصیلات.

مقدمه

انسان موجودی اجتماعی است و به برقراری ارتباط با دیگران نیازمند است؛ بسیاری از نیازهای عالی انسان و شکوفا شدن استعدادها و توانایی‌هایشان فقط از طریق تعامل بین فردی و ارتباط اجتماعی می‌تواند فعلیت یابد (جعفری، ۱۳۹۰). در عصر امروز و با توجه به پیچیده‌گی جوامع و بروز ناهنجاری‌های روانی و رفتاری در بین کودکان و نوجوانان، لزوم پرداختن به فرآیند اجتماعی شدن آنها مطرح کردن راهبردهای صحیح برای تقویت و شکوفایی این پدیده بیش از پیش احساس می‌شود. معیارهای اصلی رشد و تحول اجتماعی شامل سازگاری با دیگران و رعایت حال و خواست‌های منطقی و مشروع اطرافیان است. بدیهی است که اگر کودک یا نوجوانی به سازگاری با خویشتن نرسیده باشد قادر به سازگاری با اطرافیان نیست. هدف نهایی رشد اجتماعی کودکان و نوجوانان کمک به آنان به منظور دست یابی به سعادت فردی و اجتماعی در مسیر رشد و کمال شخصیت آدمی است (راهنما، ۱۳۷۳: ۲۹). لازمه‌ی زندگی اجتماعی، آمادگی روانی، برخورداری از مهارت‌های اجتماعی، اعتماد به نفس و قدرت سازگاری اجتماعی است. بدون تردید از نظر اجتماعی مهم‌ترین بعد شخصیت افراد، بعد اجتماعی شخصیت است (احمد پور، ۱۳۹۰). رشد و تکامل انسان در دوره کودکی از نظر رشد اجتماعی، عاطفی، شناختی و جسمانی دارای ویژه‌گی‌هایی است که قسمتی از آنها می‌تواند کودک را از نظر سلامت روان، آسیب پذیر سازد (شفیع آبادی، ۱۳۸۷).

دانش آموزانی که در حال ورود به هزاره‌ی سوم‌اند باید افرادی باشند که توانایی فکر کردن برای خودشان، خودآموزی، خود تعدیل‌کنندگی^۱، خود محبت دهی^۲ و داوری مدلل را داشته باشند. آنها برای توانمند شدن در برخورد منطقی با چالش‌ها و مسائل زندگی، به یادگیری مهارت‌هایی فراسوی محتوای دانش نیازمندند (جاویدی کلانه، جعفر آبادی، ۱۳۸۵: ۲۴۵). توانایی اجتماعی شدن کودکان با کسب مهارت‌های گفت و گو افزایش می‌یابد و آنها در جامعه بیشتر پذیرفته خواهد شد و طبعاً تأثیرات اجتماعی بیشتری را دریافت می‌کنند. آنها با داشتن ارتباط سالم، رشد بهتری می‌یابند و از منابع حمایتی - عاطفی بیشتری برخوردار می‌شوند (ریچ^۳، بی تا؛ ترجمه اکرم قیطاسی، ۱۳۸۲: ۶). چگونگی تربیت سال‌های نخستین و آموخته‌ها و دیدگاه‌های فکری، اجتماعی و مذهبی و نوجوان در تندی و کندی یا مثبت و منفی بودن تعاملات فرد تأثیر شایسته‌ای دارد و کم‌ترین برداشت اینکه، در بازگرداندن حالت تعادل و حس اعتماد به خود و ایجاد و ابراز روحیه‌ی سازگاری نوجوانان، عامل بزرگی شناخته می‌شود (حیدری، ۱۳۷۴: ۵۶).

در رابطه با موضوع مورد بررسی، پژوهش‌های گوناگونی از جهات گوناگون به تحریر در آمده است که به صورت مختصر به چندین یک از آنها اشاره می‌شود.

هدایتی (۱۳۸۹) در کاری با عنوان به این نتیجه رسید که؛ کودکان بخشی بزرگی از خود پنداره‌شان را بر اساس کیفیت روابط خود با دیگران شکل می‌دهند. اگر کودکی مهارت‌های اجتماعی نداشته باشد، اغلب از طرف دیگر همسالان پذیرفته نمی‌شود. مکارمی (۱۳۷۳) در تحقیقی که در رابطه با تأثیر سطح پیشرفت تحصیلی والدین بر رشد اجتماعی ۱۰۵ کودک ۱۰-۶ ساله در سه ناحیه مختلف شهر شیراز انجام داده است؛ نتیجه می‌گیرد که تحصیلات والدین بر هوش کلی و هوش اجتماعی کودکان تأثیر معنا داری دارد.

بیابانگرد (۱۳۷۷) در پژوهش خود نشان داده است که رشد اجتماعی دانش‌آموزانی که مادران شاغل داشتند به طور معناداری بالاتر از دانش‌آموزانی بود که مادران خانه‌دار داشتند.

در کاری با عنوان مقایسه رشد اجتماعی دانش‌آموزان دختر شاهد و غیر شاهد در گوره سنی ۱۵ - ۱۲ که توسط سعادت نژاد در سال ۱۳۸۰ با استفاده از آزمون رشد اجتماعی وایلند انجام گشت. نتیجه می‌گیرد که رشد اجتماعی دختران شاهد از دختران غیر شاهد بیشتر است.

¹Self-modulation

²self-direction

³Rich

مک کوبی^۴ و مارتین^۵ ۱۹۸۳، در تحقیقی که در رابطه با هوش، جنسیت، رشد اجتماعی و میل به مدرسه بر روی ۱۲۵ نفر از دانش‌آموزان کلاس اول در کشور هلند انجام داده‌اند؛ به این نتیجه رسیدند که آمادگی و میل به مدرسه با هوش و جنسیت ارتباط دارد ولی این عامل با رشد اجتماعی مرتبط نیست. آنها همچنین دریافتند که رشد اجتماعی با جنسیت و هوش همبستگی دارد.

مینوچین^۶ و همکاران در تحقیقی در سال (۱۹۹۳)، تجارب اجتماعی و رشد اجتماعی ۱۰۰ کودک کودستانی را مورد بررسی قرار دادند و متعاقب آن ۳۰ نفر از این کودکان را در برنامه‌ای که بعد از مدرسه برای آنها تدارک دیده شده بود شرکت دادند، نتایج حاکی از آن بود که نمونه‌هایی که در برنامه‌های بعد از مدرسه شرکت کردند، خود را در یک مصاحبه دوستانه و جامعه‌سنجی بیشتر دواطلب می‌کردند.

در اواسط کودکی، اجتماع همسالان نقش مهمی در درک دیگران و آگاهی از خود و دیگران از سوی کودک ایفا می‌کند و این تحولات، به نوبه‌ی خود، کیفیت تعامل با همسالان را بالا می‌برد و در سال‌های دبستان بیش‌تر نوع دوستان می‌شود (برک^۷، بی‌تا؛ ترجمه یحیی سید محمدی، ۱۳۸۳: ۴۵۴).

پیازه^۸ اعتقاد دارد در حدود سن یازده سالگی کودک به آخرین مرحله قدم می‌گذارد؛ در حالی که، با اصول اخلاقی لازم برای ایجاد نظم اجتماعی آشناست. طی این دوره، به اهمیت کنش مقررات، رعایت حقوق دیگران و قواعد نظام اجتماعی پی می‌برد و همه‌ی اینها را به شکل مکانیزمی برای حفظ حقوق فردی به کار می‌گیرد (کارتلج^۹ و میلبرن^{۱۰}، بی‌تا؛ ترجمه محمد حسین نظری نژاد، ۱۳۸۶: ۳۸-۳۷).

پاکزادیان اظهار می‌کند مهارت‌های اجتماعی مورد نیاز جمعی، طی فرآیند اجتماعی شدن که یکی از ضرورت‌های زندگی انسان است کسب می‌شود؛ چون انسان فطرتاً اجتماعی است و در قالب ساختارهای اجتماعی شکل خواهد گرفت. رشد اجتماعی نه تنها در سازگاری با اطرافیان مؤثر است بلکه در آینده بر میزان موفقیت تحصیلی، شغلی و پیشرفت اجتماعی نیز مؤثر خواهد بود. همچنین وی اظهار می‌دارد که رفتار اجتماعی متناسب فقط از راه یادگیری آموخته می‌شود و با تمرین و تکرار عادت می‌شود (پاکزادیان، ۱۳۸۷).

یکی از معضلات جامعه بشری عدم تحرک کافی و ضعف روابط اجتماعی است که خلاف فطرت وجود هر انسانی است (ماسن^{۱۱}، بی‌تا؛ ترجمه یاسایی، ۱۳۸۰). بر اساس نظریه پردازشگر اطلاعات اجتماعی تجارت حرکتی در رشد اجتماعی نقش بسزایی دارد (عمارتی و همکاران، ۱۳۹۰).

با توجه به اهمیت فزاینده‌ای که خانواده‌ها و والدین کودکان بر رشد روانی آنها قائلند و با تاکید بر اینکه رشد و پرورش کودکان، بر مبنای رشد سالم آنها در درون کودکی پایه‌ریزی می‌شود، شناسایی و عوامل مؤثر در رشد روانی آنان حائز اهمیت بوده و می‌تواند به پیشگیری از اختلالات رفتاری در بزرگسالی منجر شده و بستر مناسبی را برای جلوگیری از آسیب شناسی روانی و در نهایت، آسیب شناسی اجتماعی فراهم نماید (جان^{۱۲} و همکاران، ۲۰۰۷). بنابراین تحقیق حاضر سعی دارد به این مسئله در میان دانش‌آموزان توجه کند و از دیدگاه معلمان آنها این وجه را بررسی نماید.

⁴Maccoby

⁵ Martin

⁶Minuchin

⁷Brec

⁸Piaget

⁹Cartridge

¹⁰Milburn

¹¹mason

¹²John

روش شناسی تحقیق

پژوهش حاضر یک نوع پژوهش کاربردی است. که محقق از روش توصیفی در آن استفاده کرده است. جامعه آماری در این تحقیق همه‌ی دانش‌آموزان ابتدایی پسر شهرستان کرمانشاه می‌باشند که در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ مشغول به تحصیل هستند. برای انتخاب نمونه در این پژوهش از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای استفاده شد، برای این کار ابتدا به صورت تصادفی از مدارس پسرانه‌ی مناطق محروم دو مدرسه که یک مدرسه دارای معلمین زن و دیگری مرد باشد، انتخاب گردید. سپس در مناطق بهره‌مند نیز دو مدرسه که یکی دارای معلمین زن و دیگری دارای معلمان مرد باشد، انتخاب شد. این معلمان از نظر میزان تحصیلات و سابقه خدمت با یکدیگر تفاوت داشتند.

برای بدست آوردن داده‌های آماری از پرسشنامه محقق ساخته، الگو گرفته از پرسشنامه سنجش رشد اجتماعی دانش‌آموزان طراحی شده توسط معلمان در وب سایت پرسشنامه وان به نشانی ۱) [com. Questionnaire](http://com.Questionnaire.com) استفاده شد.

یافته‌ها

فرضیه ۱: مکان تحصیل با رشد اجتماعی دانش‌آموزان رابطه معناداری ندارد. برای تحلیل فرضیه فوق با استفاده از آزمون t مستقل، میانگین نمره‌های اجتماعی دانش‌آموزان تحصیل کرده در مناطق محروم و بهره‌مند مقایسه شد. که نتایج آن در جدول شماره ۱ نشان داده شده است.

جدول شماره ۱: مقایسه میانگین نمره‌های رشد اجتماعی دانش‌آموزان مناطق بهره‌مند و محروم

شاخص‌ها گروه‌ها	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین	تفاضل میانگین‌ها	آزمون t	درجه‌ی آزادی	سطح معناداری
بهره‌مند	۱۸	۱۰۸/۵۵	۲۰/۳۵	۴/۷۹	۷/۷۷	۱/۱۵۰	۳۴	.۲۵۸
محروم	۱۸	۱۰۰/۷۷	۲۰/۲۴	۴/۷۷				

همانطور که اطلاعات جدول شماره ۱ نشان می‌دهد، مقدار بدست آمده برای آماره‌ی t (۱۵۰/۱) در سطح خطای ۰/۰۵ معنی دار است ($sig > ۰/۰۵$). بنابراین با اطمینان ۹۵ درصد فرض ۱ مورد تایید است. یعنی دانش‌آموزان مناطق بهره‌مند از لحاظ رشد اجتماعی با دانش‌آموزانی که در مناطق محروم تحصیل می‌کنند (صرفاً بر اساس مکان تحصیل) متفاوت نیستند و متفاوت بودن مناطق در رشد اجتماعی دانش‌آموزان تاثیر ندارد.

فرضیه ۲: بین میزان تحصیلات معلمان و رشد اجتماعی دانش‌آموزان رابطه معنادار وجود دارد.

با بیان این فرضیه به رابطه میان تحصیلات معلمان و رشد اجتماعی در دانش‌آموزان نمونه مورد نظر دست خواهیم یافت. با توجه به اینکه معلمان مورد بررسی در مدرک تحصیلی خود متفاوت بودند بنابراین: میزان پراکندگی مدرک تحصیلی بین معلمان در جدول شماره ۲ ارائه گشته است.

جدول شماره ۲: توضیح فراوانی سطح تحصیلات نمونه مورد نظر

سطح تحصیلات معلمان	فراوانی	درصد فراوانی
فوق دیپلم	۱	۲/۷۷
لیسانس	۲۲	۶۱/۱۱
فوق لیسانس	۱۳	۳۶/۱۱
کل	۳۶	۱۰۰

همانطور که در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود بیشتر معلمانی که از آنها سوال پرسیده شده است، دارای سطح تحصیلات لیسانس می‌باشند و تحصیلات فوق دیپلم با فراوانی ۱ از کمترین تعداد برخوردار است. برای تحلیل فرضیه ۲ با استفاده از آزمون تحلیل واریانس، میانگین نمرات رشد اجتماعی دانش‌آموزان با معلمین دارای مدرک تحصیلی متفاوت مقایسه شد؛ که نتایج آن در جدول شماره ۳ نشانه داده شده است.

جدول شماره ۳: مقایسه میانگین نمره‌های رشد اجتماعی دانش‌آموزان با میزان تحصیلات معلمان

شاخص‌ها گروه‌ها	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین	آزمون f	درجه‌ی آزادی	سطح معناداری
فوق دیپلم	۹۷	----	----	۱/۱۵۹	۳۳	.۳۲۶
لیسانس	۱۰۱	۲۲/۱۰	۴/۷۱			
فوق لیسانس	۱۱۱/۴۶	۱۶/۶۷	۱۶/۶۷			

همانطور که اطلاعات جدول ۳ نشان می‌دهد، مقدار بدست آمده برای آماره‌ی آزمون $f(۳۲۶/۰)$ در سطح خطای ۰.۰۵، معنی دار نیست ($sig > .۰۵$). بنابراین با اطمینان ۹۵ درصد فرض شماره ۲ مورد تایید نیست. به صورتی که بین تحصیلات معلمان و رشد اجتماعی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود ندارد و تاثیری بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان ندارد.

فرضیه ۳: بین جنسیت معلمان و میزان رشد اجتماعی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود ندارد. برای تحلیل فرضیه فوق با استفاده از آزمون t مستقل، میانگین نمره‌های رشد اجتماعی گروه‌های دارای معلم زن یا مرد مقایسه شد؛ که نتایج آن در جدول شماره ۴ نشان داده شده است.

جدول شماره ۴: مقایسه میانگین نمره‌های رشد اجتماعی دانش‌آموزان دارای معلم زن یا مرد

شاخص‌ها گروه‌ها	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین	تفاضل میانگین‌ها	آزمون t	درجه‌ی آزادی	سطح معناداری
زن	۲۱	۱۰۳/۸۰	۱۹/۱۶	۴/۱۸	۲/۰۵	.۲۹۵	۳۴	.۷۷۲
مرد	۱۵	۱۰۵/۸۶	۲۲/۶۲	۵/۸۴				

همانطور که اطلاعات جدول ۴ نشان می‌دهد، مقدار بدست آمده برای آماره‌ی آزمون $t(۲۹۵/۰)$ در سطح خطای ۰.۰۵، معنی دار نیست ($sig > .۰۵$). بنابراین با اطمینان ۹۵ درصد فرض شماره ۳ مورد تایید است. به صورتی که بین جنسیت معلمان و رشد اجتماعی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود ندارد و تاثیری بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان ندارد.

نتیجه گیری

در این مطالعه ۳۶ نفر از معلمان ابتدایی به طور تصادفی انتخاب شدند. نتایج پرسشنامه محقق ساخته نشان می‌دهد که رشد اجتماعی در بین دانش‌آموزان به عوامل مختلفی بستگی دارد اما در این پژوهش با توجه به نمونه مورد بررسی مکان تحصیل و تحصیلات معلمان در رشد اجتماعی دانش‌آموزان بی‌تاثیر هستند. همچنین در این نمونه جنسیت معلمان در رشد اجتماعی مؤثر نبوده است.

با توجه به گسترش روز افزون ساختارهای اجتماعی و نیاز به تربیت و آماده‌سازی افراد جامعه در حال رشد و نیز تغییر و تحولات سریع جوامع و تعدد دیدگاه‌ها در خصوص نقش آدمیان در دنیای جدید و نیاز به نحوه‌ی برخورد صحیح با این تحولات، آموزش و پرورش صحیح، پرورش قدرت استدلال و قضاوت، توانایی مواجهه با مسائل و نحوه‌ی تعاملات مناسب با افراد برای برآوردن نیازها از الزامات مهم روز است تا از این طریق فرد بتواند مسیر را از تاصحیح بازشناسد (فیشر^{۱۳}، ۱۳۸۵: ۲۶۸).

تربیت اجتماعی مطلوب و سازگاری با گروه‌های اجتماعی، در تنهایی و بدون فراهم شدن فرصت‌های مناسب امکان پذیر نیست. هر چه این فرصت‌ها زودتر فراهم شود، رشد اجتماعی کودک آسان‌تر خواهد بود.

از یافته‌های جدول ۱ می‌توان دریافت که محل تحصیل بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان تاثیر گذار نبوده است. بر اساس این جدول دانش‌آموزانی که در محیط‌های مرفع و غنی تحصیل می‌کنند با دانش‌آموزانی که در محیط‌های کم برخوردار و حاشیه شهر تحصیل می‌کنند در رشد اجتماعی تفاوت قابل توجهی ندارند و به طور کلی می‌توان آنها را در یک سطح دید.

از یافته‌های جدول ۳ می‌توان دریافت که تحصیلات معلمان بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان رابطه‌ایی ندارد. بنابراین این نتیجه می‌تواند در این مسئله را درک کرد که رشد اجتماعی بیشتر به مسئله اخلاق و معنویات می‌پردازد و سطح تحصیلات معلمان بیشتر می‌تواند در مهارت‌های درسی دانش‌آموزان تاثیر گذار باشد.

از یافته‌های جدول ۴ می‌توان دریافت که جنسیت معلمان بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان بی‌تاثیر است. می‌توان اظهار کرد که جنسیت معلمان به شعور و شخصیت آنها در برخورد با دانش‌آموزان مرتبط نمی‌باشد. و نحوه برخورد آنها با دانش‌آموزان همواره با هر جنسیت و قومیتی بر پایه مهر و عطوفت و نکات مدیریت کلاس می‌باشد.

اما در توجیه نتیجه این تحقیق و تحقیقات همسو، خاطر نشان می‌شود که آنچه در بالا رفتن رشد اجتماعی بیش‌ترین اثر را دارد فراگرفتن مهارت‌های اجتماعی است. مرجع فراگیری این مهارت‌ها مخصوصاً بعد از آنکه کودک وارد مدرسه می‌شود، مدرسه و گروه همسالان است (راهنما و علیین، ۱۳۸۴: ۴۲). اما در واقع عامل اصلی اجتماعی سازی کودکان، خانواده است ولی خانواده‌ها متفاوت‌اند و ممکن است تاثیر هر یک از آنها بر کودکان با دیگری متفاوت باشد (رایس^{۱۴} ۲۰۰۱؛ ترجمه فروغان، ۱۳۹۵).

---

¹³ Fisher

¹⁴Rice

منابع و مراجع

- [۱] برک، لورا ای (بی تا). روانشناسی رشد، از لحاق تا کودکی. ترجمه: یحیی سید محمدی (۱۳۸۳). جلد ۱، تهران: ارسباران.
- [۲] جاویدی کلانه جعفر آبادی، طاهره (۱۳۸۵). فلسفه برای کودکان، چشم اندازی نظری و بررسی تجربی. مجموع مقالات ششمین همایش انجمن مطالعات برنامه‌ی درسی. دانشگاه شیراز.
- [۳] حیدری، اکرم (۱۳۷۴). بلوغ: مشکلات روانی جوانان و نوجوانان، افت تحصیلی. تهران: شهید سعید محبی.
- [۴] راهنما، اکرم (۱۳۷۳). رشد اجتماعی کودکان و نوجوانان و راه‌های تقویت آن. پیوند. شماره ۱۸.
- [۵] ریچ، دروتی (بی تا). کلیدهای پرورش مهارت‌های اساسی زندگی در کودکان و نوجوانان. ترجمه: اکرم قیطاسی (۱۳۸۲). تهران: صابرین.
- [۶] قره باغی، رز، تقی لو، صادق؛ عباس پور آذر، زهرا (۱۳۹۷). مقایسه سبک فرزند پروری و رشد اجتماعی دانش‌آموزان مدارس دولتی و غیر دولتی. خانواده و پژوهش. شماره ۴۱، صص ۶۷-۸۳.
- [۱۱] رایس، فیلیپ (۲۰۰۱). رشد انسان: روان‌شناسی رشد از تولد تا مرگ. ترجمه: مهشید فروغان (۱۳۹۵). تهران: انتشارات ارچند.
- [۱۲] پاکزادیان، سید محمد (۱۳۸۷). رشد اجتماعی نوجوانان. برگرفته از وب سایت:
- [13] [www.http://www.pakzadian.com/print_show.php?id=433](http://www.pakzadian.com/print_show.php?id=433)
- [۱۴] احمدپور، مژگان (۱۳۹۰). شیوه‌های تربیتی والدین و ارتباط آن در رشد اجتماعی کودکان پیش دبستانی. برگرفته از سایت سیاست روز، نوشته شده در ۱۹ اردیبهشت ۱۳۹۰، کد مطلب: ۶۴۱۷۰
- [15] http://siasatrooz.ir/vdchvzn-23nk_qdft2.htmlh
- [۱۶] جعفری، علیرضا (۱۳۹۰). بررسی تاثیر بازی درمانی بر رویکرد شناختی - رفتاری مایکن بام در کاهش کمروبی کودکان دبستانی. طرح پژوهشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابهر.
- [۱۷] شفیع آبادی، عبدالله (۱۳۸۷). راهنمایی و مشاوره کودک (مفاهیم و کاربردها). تهران: سمت.
- [۱۸] راهنما، اکبر، علیین، حمید (۱۳۸۴). مقایسه رشد اجتماعی دانش‌آموزان شاهد و غیر شاهد شهر تهران. دو ماهنامه دانشگاه شاهد. شماره ۱۵، صص ۴۴-۳۳.
- [۱۹] عمارتی، فرشته سادات، نمازی زاده، مهدی، مختاری، پونه، محمدیان، فاطمه (۱۳۹۰). تاثیر بازی‌های دبستانی منتخب بر رشد ادراکی - حرکتی و رشد اجتماع دختران ۹-۸ سال. پژوهش در علوم توان بخشی. صص ۶۷۳-۶۶۱.
- [۲۰] ماسن، پاول هنری، کیگان، جروم، هوستون، آلتاکارول، کانجر، جان جی وی (۱۳۸۰). رشد و شخصیت کودک. ترجمه: مهشید یاسایی (۱۳۸۰). تهران: مرکز.
- [۲۱] فیشر، رابرت (۱۳۸۵). آموزش تفکر به کودکان (بررسی مبانی نظری). تهران: دادوین.
- [۲۲] کارتلج، جی، میلبرن، جی، اف (بی تا). آموزش مهارت‌های اجتماعی به کودکان. ترجمه: محمد حسین نظری نژاد (۱۳۸۶). مشهد: آستان قدس رضوی.
- [23] John W . Jacobson, James A Mulick and Johannes Rojahn (2007). Handbook of Intellectual and
- [24] Developmental Disabilities. Issues on Clinical Child Psychology copyright, p 728.
- [25] Minuchin P.P. Bartelt and Howes (1993). The school as acontract for social development, socialization personality, New york wiley U.S.A.
- [26] Maccoby E.E. & Martin J.A. (1993). Socialization in the context of the family: Parent-child inteaction. Hand book of child psychology, Vol.7.